

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Я. Ф. ЧЕПІГИ ЩОДО СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Державна освітня політика в Україні сьогодні носить реформаторський характер. На сучасному етапі розвитку перед українським суспільством стоїть завдання формування соціально активної, творчої та компетентної особистості, а головним інструментом при цьому виступає школа в цілому і початкова школа зокрема.

Перед початковою школою, як невід'ємною ланкою безперервної освіти, стоїть багато завдань, для виконання яких необхідно шукати найбільш раціональні методи. Одним із таких завдань є забезпечення всебічного, у тому числі й перцептивного розвитку молодших школярів. Необхідність кращого розуміння навчальних механізмів даного процесу, пошуку нових і удосконалення вже існуючих засобів і методів сенсорного виховання спонукає провідних науковців, методистів у галузі початкової освіти та вчителів-практиків звернутися до спадщини представників української педагогічної думки ХХ століття.

Формулювання цілей статті. Мета нашої статті – з'ясувати педагогічні погляди Я. Чепіги щодо перцептивного розвитку молодших школярів шляхом здійснення аналізу його окремих педагогічних творів та беручи до уваги результати історико-педагогічних досліджень.

Аналіз існуючих досліджень і публікацій. Психологічні аспекти сенсорного виховання у своїх роботах розглядали Л. Венгер, В. Запорожець, В. Зінченко, А. Ланг, М. Под'яков, О. Усова; методико-педагогічний – Н. Антонова, І. Барбашова, Н. Бібік, М. Богданович, М. Вашуленко, П. Естей, Б. Жебровський, Л. Занков, О. Костюченко, Л. Кочина, Т. Михальчук, О. Савченко та інші відомі фахівці у сфері початкової освіти.

Помітно, що вищезазначена проблема є досить актуальною й має важливе значення для прогресивного розвитку початковою освіти України в цілому. Але аналіз існуючих наукових досліджень свідчить про те, що історичний аспект цього питання не досить широко вивчений, що в свою чергу не дає повного уявлення про процес розвитку сенсорного виховання, а отже і про здобутки українських педагогів у галузі початкової освіти.

До наукових висновків Я. Чепіги зверталися у своїх роботах Л. Березівська, Л. Задорожна, О. Курок, В. Мосіяшенко, Л. Ніколенко, Н. Сафонова, О. Сухомлинська, О. Щербакова.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз дозволяє стверджувати, що на початку ХХ століття у наукових статтях та окремих

працях висвітлювалися важливі питання початкової освіти України, у тому числі і проблематика перцептивного розвитку учнів початкової школи.

На нашу думку, це є дуже важливим для виявлення динаміки процесу розвитку сенсорного виховання протягом ХХ століття, оскільки розуміння механізмів перцептивного розвитку молодших школярів педагогами суттєво впливало й на зміст освіти, і забезпечувало ґрунтовну теоретичну базу для подальших досліджень у зазначеній сфері.

Про необхідність цілеспрямованого перцептивного розвитку як важливу складову початкового навчання та роль сприймання у процесі засвоєння учнями нових знань у своїх роботах наголошували Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова, В. Сухомлинський, Є. Тіхеєва, Л. Шлегер, та інші відомі освітяни. Помітним серед них був і Я. Чепіга (1875-1938).

Слід зазначити, що Яків Феофанович – автор підручників, монографій, численних статей у фахових періодичних виданнях, дослідник зарубіжного педагогічного досвіду. Загалом, за свідченням дослідників (Л. Задорожна О. Курок, В. Мосіяшенко та ін.), його педагогічна спадщина нараховує понад 150 праць, серед яких: «Азбука трудового навчання й освіти» (1922) [3], «Практична трудова педагогіка» (1924) [5] та ін.

У своїх роботах Я. Чепіга розглядав важливі проблеми в галузі освіти: професійна підготовка педагогів, націоналізація процесу навчання і виховання та його зміст, проблеми соціального та морального виховання дитини, навчання учнів рідною мовою та багато інших, не менш важливих питань.

З 1918 році Я. Чепіга посідає місце завідувача народної освіти реформованого Київського повітового земства, експерта початкових шкіл м. Києва, що давало змогу працювати над законодавчою базою тогочасної системи освіти України (був одним із розробників «Положення про трудові школи і програми») [1, с.181].

Очевидно, що серед пріоритетів для Якова Феофановича, як педагога і методиста, була проблематика початкової школи.

Варто також зазначити, що він займався й навчальним забезпеченням початкової школи – був автором діючих підручників «Веселка» (читанки для 1–3 року навчання) (1925), задачників для початкового навчання другого та третього року (1924-1925) та методичних рекомендацій для вчителів «Читання і робота над книжкою в першому концентрі політехнічної школи» (1932), «Методичні поради до роботи з читанкою першого класу» (1934) [6].

Можна констатувати, що у педагогічних творах Я. Чепіги визначається необхідність організації процесу перцептивного розвитку.

На нашу думку, досить показовим був створений Я. Чепігою «проект української школи», який передбачав цілеспрямований сенсорний розвиток учнів у процесі вивчення окремих навчальних предметів.

Зокрема, у першому концентрі початкової школи (адаптація дітей до шкільного навчання) планувалися заняття з ліплення і співу. При цьому виконання пісень забезпечує цілісний розвиток слухової музичної перцепції, а саме – відчуття висоти музичних звуків, їхньої сили, ритмічного малюнку та тембрового забарвлення. У свою чергу, мета занять з ліплення полягає в розвитку зорової й тактильної перцепції дітей, тобто вміння розрізнявати форму (просту та складну), розмір предметів, пропорції окремих деталей, окомір, властивості матеріалів.

На необхідності перцептивного розвитку учнів Я. Чепіга наголошував також у ряді науково-методичних статей, які були опубліковані у періодичних виданнях «Світло», «Педагогічний журнал» та ін.

Наприклад, у 1911 році в педагогічному журналі «Світло» (за травень) з'явилася стаття «Психофізіологічні основи правопису», де спираючись на дослідження О. Лайя, автор обґрунтував необхідність використовувати різні види пам'яті дитини (а саме: зорову, слухову та інші) при навчанні її правильного письма [2, с.48].

Багато уваги у своїх роботах Я. Чепіга приділив питанням сутності пізнавальної діяльності молодших школярів, витoki якої вбачав саме у цілеспрямованому розвитку сприймання дитини.

Зазначимо, що в статті «Увага і розумовий розвиток дитини» [6] він наголошує на ролі сприймання при засвоєнні інформації з довкілля, називає «органи зору, слуху, нюхання, смаку і дотику (осязання)» головними інструментами свідомого пізнання дійсності. Автор пояснює також особливості фізіологічних механізмів сприймання: «вчуття по нервових ходах ідуть до мозку, зворушують відповідні центри і утворюється пізнання. Таким чином апарат пізнання дітей, приймаючи зовнішні вражіння, з'єднується з почуттями, котрі реагують на них відповідними рухами. Рухи в зовнішньому вияві з'являються показчиком психічного процесу. Нервові ходи, по котрих передаються вчуття у дітей, позначаються особливою жвавістю і зворушливістю. Причини цьому треба шукати в розвиткові мозкової кори» [6, с.22-23].

У цій статті Я. Чепіга акцентує увагу на необхідності формувати в учнів «здатність затримувати увагу на одному роді вражіннів», оскільки це «збільшує приймання до них одних органів і разом зменшує приймання інших з такою силою, що діяльність всіх інших органів обмежується одною пасивною працею». Тобто йдеться про компенсаторні можливості органів сприймань: якщо обмежуються функції одного сенсорного аналізатора, то чуттєвий поріг іншого значно зростає.

У своїй статті Яків Феофанович підкреслює ефективність наочного навчання для учнів, оскільки «дитина у нормальному своєму розвитку завше

вибірає об'єктом досліджування все те, що з'єднано буває з найбільшим числом органів почуття, аби натурально збільшити кількість прийманнів, а з ними й свою увагу, поширити власні спроби слуховим, зоровим, нюхальним, смаковим і дотикальними органами», застерігаючи при цьому, що «не всі діти однаково реагують на однакові впливання. Однакові об'єкти у одних зворушують одні почуття, у других інші, ... деякі діти віддають перевагу слуховим прийманням, другі зоровим, треті дотикальним» [6, с.30-31]. Іншими словами, навчання у школі має бути максимально унаочнене і передбачати розвиток усіх органів сприймання учнів.

Висновки. У коло інтересів Якова Феофановича Чепіги входило багато актуальних проблем освіти, в тому числі і проблематика початкової освіти. Аналіз окремих творів педагогічної спадщини відомого українського педагога Я. Чепіги дозволяє зробити висновок про його вагомий внесок у навчально-методичне забезпечення сенсорного розвитку учнів початкової школи на початку ХХ століття.

У своїх працях Я. Чепіга неодноразово наголошував на важливій ролі сприймання у всебічному розвитку дитини в цілому і під час навчального процесу зокрема. У своїх роботах автор розтлумачував декілька аспектів сенсорного виховання молодших школярів, а саме: психологічний, фізіологічний, методичний.

Слід зазначити, що при розробці концепції української школи, він обґрунтував необхідність розвитку зорової, слухової і тактильної перцепції молодших школярів у процесі ліплення і співів.

Наша стаття не вичерпує усіх аспектів проблеми сенсорного розвитку учнів початкової школи в Україні на початку минулого століття, але може слугувати орієнтиром у подальшому науковому дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки в особах: навч. посіб. / В.А.Мосіяшенко, Л. В.Задорожна, О.І. Курок. – Суми: ВДТ «Університетська книга», 2005. – 266 с.
2. Ніколенко Л.Я. Ф. Чепіга – фундатор національної початкової освіти в Україні (До 130-річчя від дня народження Якова Чепіги) / Л.Я.Ніколенко // Початкова школа. – 2005. – № 4. – С. 47 – 49.
3. Чепіга Я.Ф. Азбука трудового виховання й освіти. Основи організації трудової школи з методологією початкового навчання: підруч. / Я.Ф.Чепіга. – К.: Держ. вид., 1922. – 146 с.
4. Чепіга Я.Ф. Вільна школа. Учителські ідеї і здійснення в практиці / Я.Ф.Чепіга. – К., 1918. – 72 с.
5. Чепіга Я.Ф. Практична трудова педагогіка / Я.Ф.Чепіга. – Х.: Книгоспілка, 1924. – 120 с.
6. Чепіга Я. Увага і розумовий розвиток дитини / Яків Чепіга // Світло. – 1911. – Вересень. – С.20 – 33.

АНОТАЦІЯ

Чорна В.В. Педагогічні погляди Я. Ф. Чепіги щодо сенсорного виховання учнів початкової школи. У статті аналізується спадщина представника української педагогічної думки початку ХХ століття Якова Феофановича Чепіги. Автором статті подається аналіз деяких педагогічних робіт Я. Ф. Чепіги та висвітлюється їх значення у навчально-методичному забезпеченні сенсорного розвитку учнів початкової школи в Україні в минулому столітті.

Ключові слова. Сенсорне виховання, учні початкової школи, процес сприймання, зорова перцепція, слухова перцепція, тактильна перцепція.

АННОТАЦИЯ

Черная В.В. Педагогические взгляды Я. Ф. Чепиги на сенсорное воспитание учеников начальной школы. В статье анализируется наследие представителя украинской педагогической мысли начала ХХ века Якова Феофановича Чепиги. Автором статьи представлен анализ некоторых педагогических работ Я. Ф. Чепиги и освещается их значение в учебно-методическом обеспечении сенсорного развития учащихся начальной школы в Украине в прошлом веке.

Ключевые слова. Сенсорное воспитание, ученики начальной школы, процессы восприятия, зрительная перцепция, слуховая перцепция, тактильная перцепция.

SUMMARY

Chorna V. Pedagogical ideas of Y. Chepiga about sensory education of primary school students. The pedagogical heritage of the Ukrainian educational thought of early twentieth century representative Y. Chepiga is analyzed in the article. The author of the article presents an analysis of some pedagogical works by Chepiga Y. and highlights their impact on the development of sensory education in primary schools in Ukraine in the last century.

Key words. Sensory education, primary school students, the processes of perception, visual perception, auditory perception, tactile perception.